

Asia: Oppi- ja käsikirjan lääketieteellisen kuvituksen tekijänoikeus

Annettu: 9.4.1996

Lääketieteellisen oppi- ja käsikirjan kuvituksena olevat selittävät piirustukset, käyrät ja taulukkomuotoiset mittaukset eivät sisältäneet teostasoon vaadittavaa itsenäisyyttä ja omaperäisyyttä.

Selostus asiasta

X Oy (X) on 21.6.1995 päivätyllä kirjelmällään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa mahdollisesta tekijänoikeuslain loukkaamisesta vuonna 1994 julkaistun Kliininen fysiologia -nimisen oppi- ja käsikirjan kuvituksen osalta.

Lausuntopyynnön mukaan X on vuonna 1994 julkaissut lääketieteellisen oppi- ja käsikirjan Kliininen fysiologia. Kirja perustuu lääketehdas Y:n vuonna 1988 julkaisemaan teokseen Kliinisen fysiologian oppikirja. Viimeksi mainitun painoksen loputtua kirjan kustannusoikeus siirtyi Y:n ehdotuksesta hakijalle vuonna 1992 tehdyllä sopimuksella. Vuoden 1993 aikana uusittu materiaali editoitiin X:ssä. Uuteen kirjaan tehtiin paljon muutoksia, muun muassa teksteihin, taittoon, väritykseen ja kuvitukseen. Z:n piirtäjä A laati Kliininen fysiologia -kirjaan uudet kuvat. X maksoi Z:lle oppikirjaan sisältyvistä kuvista rahakorvauksen.

Hakija kertoo, että Y:n julkaiseman Kliinisen fysiologian oppikirjan kuvittajaksi on merkitty B. X:lle lähettämässään kirjelmässään B katsoo, että hänen tekijänoikeuttaan on loukattu julkaisemalla Kliininen fysiologia -niminen kirja. Hakija toteaa, että B on vaatinut loukkauksesta kompensatiota ja kirjallista oikaisua X:n kirjan mahdollisessa uudessa painoksessa. X on johtava lääketieteellinen kustantamo Suomessa, ja sen vuoksi se katsoo, että tässä asiassa annettavalla lausunnolla on myös periaatteellinen merkitys, sillä hakijan kirjojen ja lehtien kuva-aiheita käytetään laajasti myös muissa lääketieteellisissä julkaisuissa ilman, että lähde mainitaan. Hakija katsoo, että näin voidaan menetellä, sillä hakija ei katso omaavansa tekijänoikeutta yksinkertaisesti lääketieteellisiin piirroksiin.

Hakija kertoo Z:n piirtäjän A:n piirtäneen koko Kliininen fysiologia -kirjan piirroskuvituksen. Tästä on osoituksena noin 300 paino-originaalia X:ssä. A:lta kului työhön aikaa 174 tuntia, josta hän on laskuttanut tietyn summan. A:lla on ollut piirroskuvituksen mallina X:n kirjan 49 kirjoittajan lähettämät kuvaoriginaalit, jotka lausuntopyynnön mukaan olivat joko kirjoittajien itse piirtämiä kaaviokuvia, kalvoja, valokopioita tai luonnoksia. Mainitusta eri kirjoittajien materiaalista piirrettiin kirjaan tyyliään yhtenäinen kuvitus ilman kopiointia.

Lääketieteen tieteenalan kuvien ja selittävien piirustusten tuottaminen perustuu alalla yleisesti omaksuttuun tietoon ja tyyliin. Piirustusten sisältö määräytyy ihmisen anatomian ja fysiologian

perusteella sekä lääketieteessä käytettävien laitteiden teknisten vaatimusten mukaisesti. Ei ole olemassa vaihtoehtoisia tapoja esittää tiettyjä yleisiä kaaviokuvia tai diagrammeja, koska ne lääketieteen perinteen mukaisesti tai laitteista tulevan visuaalisen tai graafisen informaation vuoksi esitetään teknisesti samalla tavalla. Tämän johdosta suurin osa lääketieteen alalla julkaistavista piirroksista ei ole tasoltaan itsenäisiä ja omaperäisiä teoksia, vaan kuvat perustuvat alalla yleisesti omaksuttuun piirtämistapaan ja käytäntöön.

Hakija ei katso aiheelliseksi tässä yhteydessä selvittää B:n jäljempänä mainitussa listassa ilmoitettujen kuvien osalta niiden tavanomaisuutta piirroksena tai arvioida niiden laatua teoksena. Hakija tahtoo vain esimerkeillä osoittaa, että kummassakin kirjassa käytetty esitystapa vastaa lääketieteellisessä kirjallisuudessa yleensä käytettävää tapaa ja että vastaavanlaisia kuvia on julkaistu jo ennen kuin Y:n kirja julkaistiin vuonna 1988. X toteaa, että lääketieteellisessä kirjallisuudessa yleisesti käytettävät yksinkertaiset anatomiset ja kaaviopiirroksuvat, jollaisista on kyse sekä Y:n että X:n julkaisemissa kliinisen fysiologian alaan kuuluvissa kirjoissa, eivät omaa teokselle tunnusomaisia piirteitä. B:n kompensatiovaatimus on hakijan mielestä sen vuoksi perusteeton.

Hakija on liittännyt lausuntopyynnön oheen Kliininen fysiologia -kirjan, B:n kirjeen X:n toimitusjohtajalle sekä eri julkaisuista yhteensä yhdeksän esimerkkikuvaa, joista hakijan mukaan voidaan todeta, että lääketieteessä samoja asioita kuvataan eri yhteyksissä hyvin samankaltaisesti. Hakijan esittämistä esimerkeistä voidaan havaita, että muun muassa Y:n kirjan sivulla 9 oleva kuva 2 ja toisaalta X:n kirjan sivulla 13 oleva kuva 3 ovat samankaltaisia verrattuna vuonna 1983, siis ennen lausunnossa käsiteltäviä suomalaisia kirjoja, julkaistuun "Respiratory Disease" -kirjan sivulla 52 olevaan kuvaan 4.2 (lausuntopyynnön liite 6).

B:n vastine

B on toimittanut X:n pyynnöstä Kliinisen fysiologian oppikirjan tekijänoikeusneuvostolle tutustumista varten. Samalla hän on käyttänyt tilaisuutta hyväkseen esittääkseen oman vastineensa asiassa.

B on toiminut lääketieteellisenä kuvittajana vuodesta 1964 lähtien. Vuonna 1977 hänet hyväksyttiin vaadittujen työnäytteiden perusteella Association of Medical Illustratorsin jäseneksi, ja samalla hän sai oikeuden käyttää nimensä perässä liitettä MI (Medical Illustrator).

B kertoo, että hänellä on kuvitustyössään tavoitteenaan luoda aina uusi kuva. Tämä edellyttää sitä, että hän tarvittaessa vaatii ja että hän myös saa kuvitustyötä koskevan tekstin tai muun tarkan selvityksen siitä, mitä kuvalla tahdotaan esittää ja mikä kuvassa on oleellista. B toteaa, että useimmiten hän pystyy luomaan annetun kuvan, esimerkiksi jonkun toisen piirtämän esimerkkikuvan, pohjalta aivan uuden kuvan, joka on erilainen sekä graafiselta asultaan että usein myös sisällöltään. Lopputuloksena on tällöin uusi kuva, joka ei loukkaa alkuperäisen mallina käytetyn kuvan tekijän tekijänoikeuksia eikä ole kopio mallina olleesta kuvasta.

Vastineen antaja toteaa, että niissä tapauksissa, joissa yllä esitettyä periaatetta ei voida noudattaa, hän piirroksen tehdessään vaatii, että malliksi annetun kuvan julkaisijalta tai tekijältä pyydetään kirjallisesti lupa saada käyttää kuvaa puhtaaksi piirrettynä tai modifioituna ja että kyseisen kuvan kuvatekstissä tai muulla tavoin ilmoitetaan aina alkuperäisen kuvan lähde. Tällaisessa tapauksessa lähdeviittauksen perään voidaan esimerkiksi lisätä sana "mukaeltu". Vastineen antaja toteaa, että kyseessä on englannin kielellä "acknowledgement" eli "kunnia sille kenelle kunnia kuuluu" ja että mainitulla seikalla on erityisesti Yhdysvalloissa lääketieteellisessä kuvituksessa sangen keskeinen merkitys.

B toteaa, että X:n taholta on esitetty väite, jonka mukaan tieteellisten tutkimustulosten esitykset, esimerkiksi tuloksia kuvaavat käyrästöt ja pylväikköt, eivät nauttisi tekijänoikeussuojaa. B:n mielestä asia on päinvastoin. Käyrästöjen ja pylväikköjen muotoa voidaan yksinkertaisesti muuttaa ja muokata muuttamalla x- ja y-akseleiden mittakaavoja ja suhteita. Näin voidaan sangen yksinkertaisesti välttyä muiden tekemien graafisten esitysten suoranaiselta kopioinnilta.

Y kustansi vuonna 1988 ensimmäisen suomenkielisen kliinisen fysiologian oppikirjan nimeltään "Kliinisen fysiologian oppikirja". B vastasi Y:n kustantaman kirjan kuvituksesta ja taitosta. X puolestaan kustansi vuonna 1994 edellä mainitusta oppikirjasta uudistetun painoksen nimellä "Kliininen fysiologia". Kirjan ainoaksi kuvittajaksi on ilmoitettu A.

X:n kustantamassa uudistetussa oppikirjassa on käytetty laajalti Y:n kustantaman kirjan alkuperäistä kuvamateriaalia sellaisessa muodossa, että B katsoo sen loukkaavan hänen tekijänoikeuslain mukaista tekijänoikeussuojaansa. B on ilmoittanut kantansa kirjallisesti X:lle 26.5.1995 päivätyssä kirjeessä ja telefaxissa.

Vastineen antaja toteaa, että uudistetussa painoksessa käytettyihin alkuperäisen painoksen mukaisiin kuviin on tehty niin minimaalisia muutoksia, että ne voi heti ensisilmäyksellä tulkita suoranaisiksi kopioiksi. Eräässä kuvassa on jopa kopioitu alkuperäisen kuvan tekninen virhe. Lähemmin tarkasteltuna alkuperäisten kuvien ja uudistetun painoksen kuvien suhteet ovat yhteneväiset ja eräät detaljit identtiset, mitkä seikat B:n mukaan tukevat käsitystä kopioinnista. Kopioituihin kuviin on tehty pääasiassa vain teknisiä muutoksia, esimerkiksi kuvien tekstityyppiä on muutettu, värejä on karsittu tai muutettu tai kuvakokonaisuuksien osakuvien asettelua on muutettu. Alkuperäisestä painoksesta on B:n mukaan kopioitu myös graafisia esityksiä eli käyriä ja käyrästöjä.

B on liittänyt vastineeseensa Y:n ja X:n kirjojen piirrosten samankaltaisuuksista tekemänsä vertailutaulukon. Lisäksi vastineeseen on liitetty X:n toimitusjohtajalle lähetetty kirje, johon sisältyy esimerkkejä samanlaisista kuvista tai samankaltaisuuksista Y:n kirjassa ja X:n kirjassa.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Yleistä

Tekijänoikeuslain (404/61) 1 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Kirjallisina teoksina suojataan sekä kaunokirjallisia että selittäviä kirjallisia esityksiä. Pykälän 2 momentin mukaan kirjallisena teoksena pidetään myös karttaa sekä muuta selittävää piirustusta.

Lain valmistelutöiden mukaan selittävää piirustusta suojataan kirjallisena teoksena sen vuoksi, että "lainsuojan on oltava saman siitä riippumatta, onko jonkin asian esittämistä varten käytetty kirjallista vai kuvallista ilmaisumuotoa" (komiteanmietintö 1953:5, s. 46). Edellä mainitussa mietinnössä sivulla 47 todetaan selittävästä piirustuksesta edelleen:

"Asian luonnosta johtuu, että myös nyt tarkoitettujen teosten tulee täyttää tiettyjä vaatimuksia itsenäisyyteen ja omaperäisyyteen nähden tullakseen osallisiksi tekijänoikeussuojasta.

Edellytykseen, että teoksen tulee olla selittävä, sisältyy laatuvaatimus, vaikkakin rajoitetussa mielessä. Edellytetään nimittäin, että teoksen täyttääkseen sanotun laatuvaatimuksen tulee olla valmistettu jonkinlaisia tieteellisiä menetelmiä käyttäen. Vaikkakaan sellaisella teoksella ei välttämättömästi tarvitsisi olla tieteellistä arvoa, kohoaisi se kuitenkin niiden yksinkertaisten tuotteiden, ennen muita tavallisten karttojen ja piirustusten, yläpuolelle, jotka ilman sellaisen rajan määräämistä myös tulisivat osalliseksi ehdotetusta suojasta."

Tekijänoikeus syntyy aina teoksen luoneelle fyysiselle henkilölle. Teos voidaan luoda myös useiden henkilöiden yhteistyönä. Tällainen useiden tekijöiden osuuksista muodostuva teos voi olla joko yhteisteos tai yhteenliitetty teos. Yhteisteoksesta säädetään tekijänoikeuslain 6 §:ssä. Sen mukaan kahden tai useamman tekijän yhdessä luomaan teokseen, jossa tekijöiden osuudet eivät muodosta itsenäisiä teoksia, on tekijöillä tekijänoikeus yhteisesti. Kullakin heistä on kuitenkin valta vaatimusten esittämiseen oikeuden loukkauksen johdosta, ja esimerkiksi teoksen hyväksi käyttöön on saatava kaikkien lupa.

Yhteenliitetty teos on kyseessä silloin, kun tekijöiden osuudet teoksen kokonaismuodosta ovat toisistaan erotettavissa. Kunkin tekijän osuuden on muista osuuksista riippumatta yllettävä teostasoon. Tällöin kukin tekijöistä määrää toisista riippumatta vain omasta osuudestaan. Sellaiset osuudet, jotka yltyvät teostasoon, muodostavat yhdessä yhteenliitetyn teoksen. Oikeuskirjallisuudessa Pirkko-Liisa Haarmann on esittänyt esimerkkinä yhteenliitetystä teoksesta operetin, oopperan ja kirjallisen, kuvitetun teoksen (Haarmann: Tekijänoikeus, lähioikeudet ja oikeus valokuvaan, 1992, s. 84).

Tekijän taloudellisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 2 §:ssä. Sen mukaan tekijänoikeus tuottaa tietyin tekijänoikeuslain 2 luvussa mainituin rajoituksin yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 3 §:ssä. Sen mukaan tekijän nimi on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappaleita tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän

kirjallista tai taiteellista arvoa loukkaavalla tavalla tai teoksen saattaminen yleisön saataviin sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Tekijä voi luovuttaa taloudelliset oikeutensa kokonaan tai osittain. Tekijänoikeuden luovutusta koskevat yleiset säännökset ovat tekijänoikeuslain 27—29 §:ssä. Moraalisista oikeuksistaan tekijä voi 3 §:n 3 momentin mukaan luopua vain, jos kysymyksessä on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettu teoksen käyttäminen. Tekijänoikeuden luovutuksensaaja ei saa 28 §:n mukaan muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta edelleen, ellei siitä ole nimenomaisesti sovittu. Lupa teoksen muuttamiseen voi olla myös konkludenttinen esimerkiksi tilanteessa, jossa teoskappaleen käyttö edellyttää teoksen muuttamista. Liikkeelle kuuluvan oikeuden saa luovuttaa liikkeen luovutuksen yhteydessä, jolloin luovuttaja jää edelleen vastuuseen sopimuksen täyttämisestä.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lääketieteellisen oppikirjan kuvitukset ovat selittäviä piirustuksia, jotka yksittäisinä piirustuksina voivat saada tekijänoikeussuojaa edellyttäen, että ne ovat itsenäisiä ja omaperäisiä eli yltyvät teostasoon. Teostasovaatimuksen katsotaan yleensä täyttyvän, jos kukaan muu kuin tekijä ei vastaavaan työhön ryhtyessään päätyisi muodoltaan samanlaiseen lopputulokseen. Teostasovaatimus vaihtelee teostyypeittäin.

Tekijänoikeus ei suojaa ideaa, periaatteita tai tietoja sinänsä vaan sitä persoonallista ilmenemismuotoa, johon ne on saatettu. Tekijänoikeus suojaa esimerkiksi sellaista lääketieteellisen kuvituksen ilmaisumuotoa, jossa tekijän persoonallinen luomistyö ilmenee, muttei pelkästään lääketieteellisen kuvituksen ratkaisuideaa tai periaatetta. Tekijänoikeussuoja ei siten estä uudenkaan idean hyödyntämistä.

B:n piirrosten tekijänoikeussuoja

Y:n vuonna 1988 julkaiseman Kliininen fysiologia -kirjan kirjoittajina on ollut 45 oman alansa asiantuntijaa, joista kukin on kirjoittanut tietyn osuuden. Kussakin kirjoituksessa on käytetty kuvitusta. Jos sekä kirjoitus että kuvitus yltyä teostasoon, muodostuu tällaisesta kokonaisuudesta yhteenliitetty teos, jossa tekijöiden osuudet ovat erotettavissa toisistaan.

Kunkin kirjoituksen kuvituksena on toisaalta puhtaasti tekstiä selventäviä selittäviä piirustuksia sekä toisaalta erilaisia käyriä ja taulukkomuotoisia mittaustuloksia. Käyrien ja mittaustulosten, vaikkakin ne on esitetty piirroksina, ei voida katsoa olevan sillä tavoin itsenäisiä ja omaperäisiä, että ne yltyisivät teostasoon. Tekstin selventämiseksi ja havainnollistamiseksi tehtyjen muunlaisten kuvien kohdalla on puolestaan tarkasteltava, ovatko ne riittävän itsenäisiä ja omaperäisiä yltyäkseen teostasoon.

Teostasoon yltyvien selittävien piirustusten tulee olla ilmaisumuodoltaan sillä tavoin omaperäisiä, ettei kukaan muu asiantuntija voisi itsenäisesti päätyä esittämään samoja asioita muodoltaan samanlaisilla piirustuksilla. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lausuntopyyntöön kohteena olevat lääketieteelliset selittävät piirustukset eivät sisällä teostasoon vaadittavaa itsenäisyyttä ja omaperäisyyttä. Tätä käsitystä tukevat myös lausuntopyyntöön liitteenä olevat valokopiot, jotka on otettu ennen B:n piirrosten tekemistä julkaistuista ulkomaisista lääketieteellisistä teoksista.

Aineistosta ilmenee, että myös B:n kuvitus perustuu suurelta osin tai täysin alan kirjallisuudessa esitettyyn kuvitukseen.

Koska piirrokset, jotka B on tehnyt Y:n julkaisemaan Kliininen fysiologia -kirjaan, eivät ole tekijänoikeudellisesti suojattuja, X ei ole syylistynyt tekijänoikeuden loukkaukseen.

Tekijänoikeusneuvosto voi antaa lausuntoja ainoastaan tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näin ollen tekijänoikeusneuvosto ei voi ottaa huomioon sitä, mitä B:n ja Y:n välillä on mahdollisesti asiasta sovittu.